

ROZDZIAŁ 22.

Segregacja społeczna w mieście: nowe i stare koncepcje

Szymon Marcińczak

Streszczenie: Niniejszy artykuł ma na celu krótkie przedstawienie kwestii segregacji społecznej i wyzwań oraz perspektyw, jakie stoją przed badaczami, którzy zajmują się tym zjawiskiem. W pierwszej części artykułu zaprezentowany został rozwój koncepcji teoretycznych mających na celu wyjaśnienie zjawiska segregacji społecznej. Następnie, z uwagi na fakt, że pomiar operacjonalizuje kwestię segregacji, przedstawione zostały zarówno tradycyjne, jak i nowe metody badawcze stosowane w analizie zjawiska segregacji. W ostatniej części artykułu odniesiono się do głównych wyzwań i perspektyw, jakie stoją przed geografami badającymi nierówności społeczne oraz podziały społeczno-przestrzenne w XXI w. W opinii autora, dalszy rozwój nowatorskich badań nad zjawiskiem segregacji społecznej wymagać będzie podejścia interdyscyplinarnego oraz wykorzystania innowacyjnych metod badawczych i źródeł informacji w generowaniu istotnych danych o ludności w dobrej rozdzielczości przestrzennej.

Wprowadzenie

Segregacja ludności ze względu na status społeczny, wyznanie czy pochodzenie etniczne bądź rasowe, towarzyszy od wieków zjawisku urbanizacji bez względu na krąg kulturowy [Nightingale, 2012]. W odróżnieniu od zjawiska nierówności ekonomicznych czy społecznych, chociażby takich, jak nierówności w dystrybucji dochodów czy nierówności mieszkaniowe, koncepcja segregacji odnosi się do zjawiska

zachodzącego w przestrzeni. W związku z tym, w celu uniknięcia zamieszania terminologicznego, fundamentalnym wydaje się być podkreślenie przestrzennego aspektu segregacji. Innymi słowy, termin ten odnosi się do podziału na kategorie społeczne (etniczne, rasowe, religijne, etc.), który manifestowany jest w przestrzeni oraz mierzony na podstawie danych agregowanych dla zazwyczaj niewielkich jednostek podziału administracyjnego lub statystycznego miasta czy regionu. Tym samym, nie powinien dziwić fakt, że badania nad zjawiskiem segregacji stały się domeną geografii społeczno-ekonomicznej, a przede wszystkim geografii miasta. Pomimo istotnego wkładu geografów w rozwój badań nad segregacją, próby wyjaśnienia intensywności podziałów przestrzennych i ich wzorów mają zdecydowanie interdyscyplinarny charakter [Marciniczak, 2013]. Biorąc pod uwagę, że w Polsce prace nad zjawiskiem segregacji oraz nad pokrewną kwestią różnicowań społeczno-przestrzennych w okresie socjalistycznym i po jego upadku zostały zdominowane przez geografów społeczno-ekonomicznych, celem niniejszego opracowania jest przedstawienie starych i nowych orientacji teoretyczno-metodologicznych w badaniach nad segregacją, a także wyzwań i perspektyw jakie stoją przed badaczami. Kwestie teoretyczno-metodologiczne opisane w tej pracy odnoszą się do problemu segregacji społecznej, rozumianej tu jako nierówności w rozmieszczeniu grup o różnym statusie społecznym i/lub materialnym. Jest to o tyle istotne, że w konceptualizacji rozwoju segregacji etnicznej/rasowej stosuje się odmienne propozycje teoretyczne, które mają wyjaśniać zróżnicowania przestrzenne [Marciniczak i in., 2023].

Podejścia teoretyczno-metodologiczne w badaniach nad segregacją społeczną

Koncepcje wyjaśniające powstawanie i rozwój segregacji społecznej

Na wstępie zaznaczyć należy, że segregacja jest zjawiskiem, które nie odnosi się do jednej, określonej skali przestrzennej: może ono występować zarówno w skali gospodarstwa domowego, jak i całej planety [Reardon i in., 2008]. Jednak badania nad segregacją ludności koncentrują się przede wszystkim na miastach lub regionach miejskich. Z obszarami miejskimi związany jest także rozwój teoretyczno-metodologiczny w tej tematyce badawczej.

Przestrzenny podział ludności według różnych cech personalnych i grupowych wydaje się być immanentną cechą zbiorowisk miejskich. Biorąc pod uwagę historię cywilizacji, badania nad zjawiskiem segregacji społecznej w przestrzeni wielkiego miasta trwają nieprzerwanie *jedynie* od ponad stu lat. Pierwsze prace nad zróżnicowaniem społecznym i przestrzennym ludności wybranych dzielnic wielkiego miasta, w postaci dokładnych map i ich analizy, pojawiły się w literaturze już pod koniec

XIX w., kiedy to Charles Booth jako pierwszy dokonał szczegółowej (w skali działki miejskiej) analizy różnicowania przestrzennego struktury społeczno-zawodowej wybranych dzielnic Londynu [Booth, 1887, 1888]. Chociaż prace Bootha miały charakter opisowy, w klarowny sposób zilustrowały wzory segregacji w mieście kapitalistycznym w dobie pierwszej rewolucji przemysłowej. Do podobnego nurtu zaliczyć należy pracę Fryderyka Engelsa z 1844 r. [Engels, 1973].

Jednakże bez porównania większe znaczenie dla rozwoju badań nad ewolucją struktury społeczno-przestrzennej miast miała Szkoła Chicagowska. Dzięki pracy badaczy skupionych w Chicago na początku XX w. powstała pierwsza zwarta koncepcja teoretyczna, wyjaśniająca naturę i powstawanie obszarów zamieszkałych przez grupy ludności o różnym statusie społecznym oraz odmiennym pochodzeniu etnicznym i rasowym [Park, Burgess, McKenzie, 1925]. Najistotniejszym wkładem Szkoły Chicagowskiej w studia nad segregacją wydaje się być odkrycie regularności przestrzennej w działaniu procesów inwazji i sukcesji, które odpowiedzialne są za zmiany w rozmieszczeniu poszczególnych grup społecznych i etnicznych/rasowych w wielkim mieście. Fakt istnienia i ewolucji stref, sektorów i mniejszych części miasta o odmiennym standardzie i charakterze zabudowy, ale przede wszystkim o zasadniczo różnym składzie społecznym mieszkańców, stanowi fundament badań nad zjawiskiem segregacji. Równie istotnym osiągnięciem Szkoły Chicagowskiej jest wprowadzenie i popularyzacja indeksów segregacji. Miary te pojawiły się w literaturze przedmiotu już w późnych latach 40. XX w. [Jahn, Schmid, Schrag, 1948], ale status standardowych narzędzi badawczych zawdzięczają badaczom z Chicago [Duncan, Duncan, 1955]. Upowszechnienie indeksów segregacji w efekcie zoperacjonalizowało rozwój koncepcji teoretycznych w drugiej połowie XX w. [Grannis, 2002]. Dzięki Szkole Chicagowskiej do zakresu pojęciowego badań nad segregacją na stałe wszedł termin „getto”.

Krytyka ekologii społecznej skupiała się zazwyczaj na zbyt silnym przywiązaniu jej twórców do analogii ze świata przyrody i ignorowaniu indywidualnych wyborów oraz preferencji pojedynczych mieszkańców. Innym istotnym elementem ekologii społecznej jest postrzeganie miasta w oderwaniu od procesów globalizacji, które we współczesnym realiach stanowią istotne czynniki kształtujące zjawisko segregacji w mieście [Marcinčzak, 2013]. Podobna krytyka dotyczy także koncepcji kontynuujących tradycje ekologii społecznej – rozwiniętych w latach 1960. i 1970. badań z wykorzystaniem ekologii czynnikowej [Węclawowicz, 1988]. Szkoła Chicagowska nie uwzględniała także roli różnorodnych instytucji (m.in. sektora publicznego) w rozwoju segregacji mieszkaniowej.

W kontekście wpływu indywidualnych wyborów na poziom segregacji należy także wspomnieć prace Thomasa Schellinga [1978], który za pomocą teorii gier w sposób klarowny zademonstrował, jak decyzje mieszkaniowe pojedynczych gospodarstw domowych, a w szczególności te, nie mające na celu znacznej separacji od innych grup społecznych, prowadzić mogą do silnej segregacji w przestrzeni miasta. Preferencje i decyzje dotyczące wyboru miejsca zamieszkania zależą także od fazy w cyklu

życia rodziny (gospodarstwa domowego), wieku członków rodziny oraz jej wielkości i składu [Rossi, 1955]. Powyższe różnice oraz nakładające się na nie zróżnicowanie w statusie materialnym manifestowane są poprzez wybór mieszkań o określonej powierzchni, typie, lokalizacji i cenie. Skoro zasoby mieszkaniowe o różnym standardzie i charakterze rozmieszczone są nierównomiernie w przestrzeni miasta, to wybór pojedynczych gospodarstw domowych prowadzi do segregacji. Główna krytyka tej koncepcji wyjaśniającej rozwój segregacji dotyczy przede wszystkim braku uwzględnienia czynników natury instytucjonalnej, takich jak utrudnienia lub ułatwienia w dostępie do zasobów mieszkaniowych [Van Kempen i Murie, 2009].

Początki podejścia instytucjonalnego przypadają na koniec lat 60. XX w. Za umowną datę przyjmuje się rok 1967, gdy drukiem ukazała się książka J. Rexa i R. Moora „Race, Community and Conflict”. Centralnym punktem tej koncepcji jest argument, że zasoby mieszkaniowe, a zwłaszcza te pożądane przez ogół społeczeństwa, są do brem ograniczonym, a mieszkańców podzielić można na klasy (*housing classes*) ze względu na zróżnicowany dostęp do tych zasobów [Marcinčzak, 2013]. Aktywna rola państwa w regulowaniu dostępu do zasobów mieszkaniowych ma mediujący wpływ na związek pomiędzy dochodami a warunkami mieszkaniowymi. Przyczynia się ona do segmentacji rynku mieszkaniowego poprzez rozwój zasobów publicznych o odmiennych kryteriach alokacji mieszkańców.

W latach 70. i 80. XX w. w ramach podejścia instytucjonalnego uwaga skupiona została na praktykach poszczególnych aktorów działających na szeroko pojętym rynku mieszkaniowym, a w szczególności na ich celach oraz systemie wartości, które mogły faworyzować jedne grupy społeczne kosztem innych. Szczególnego znaczenia nabrała w tym kontekście praca D. Harveya „Social Justice and the City” z 1973 r., w której autor zaproponował rozpatrywanie nierówności społecznych i segregacji w kontekście funkcjonowania systemu kapitalistycznego. Na podkreślenie zasługuje przede wszystkim naświetlenie roli rozwiązań instytucjonalnych, planów zagospodarowania przestrzennego, czy mechanizmów przyznawania kredytów hipotecznych, w produkcji i reprodukcji zróżnicowań przestrzennych na tle statusu (klasy) społecznego i przynależności rasowej. Dalszy rozwój podejścia instytucjonalnego w studiach nad nierównościami społecznymi i segregacją przypada na lata 90. XX w. i trwa do dzisiaj. Wskazać należy na pracę G. Esping-Andersena [1990], który wskazał na czytelne różnice pomiędzy krajami Europy Zachodniej i Stanami Zjednoczonymi w charakterze i skali redystrybucji dochodów oraz rozmiarze świadczeń i osłon socjalnych w ramach państwa dobrobytu, które bezpośrednio kształtują poziom rozwarstwienia społecznego. Większe zaangażowanie państwa w redystrybucję dochodu oraz w zapewnienie mieszkań publicznych dla mniej zamożnych zazwyczaj związane jest z niższym poziomem segregacji w miastach [Arbaci, 2007].

Globalizacja oraz związany z nią nowy, międzynarodowy podział pracy zmieniły relacje gospodarcze na całym świecie. Wielkie miasta, centra przemysłowe Europy Zachodniej oraz Ameryki Północnej, odczuły zasadnicze zmiany, gdy część produkcji, przede wszystkim działy tradycyjne wymagające dużych nakładów słabo lub

średnio wykwalifikowanej siły roboczej, zostały stopniowo przeniesione najpierw na przedmieścia, a następnie do krajów rozwijających się [Marcinčzak, 2013]. Opinie dotyczące natury podziałów społecznych wyłaniających się z nowego, globalnego kapitalizmu, nie są jednomyślne. Zdaniem S. Sassen [1991], nierówności wynikające z nowego podziału pracy i przemian w gospodarce fazy postindustrialnej mają kluczowe znaczenie dla przebiegu procesów społecznych w miastach, które autorka nazywa globalnymi: Londyn, Nowy Jork, i Tokio. Gwałtowny rozwój gospodarki opartej na wiedzy oznacza równie gwałtowny wzrost liczby wysoko wykwalifikowanych pracowników o ponadprzeciętnych dochodach. Miasta globalne stanowią także docelową destynację rzeszy migrantów o niskich lub bardzo niskich kwalifikacjach, którzy znajdują pracę w nisko płatnych usługach, na stanowiskach, które zazwyczaj nie gwarantują jakiegokolwiek awansu i kariery. Tym samym szybko rozrasta się także dół hierarchii dochodów. Upadek tradycyjnego przemysłu wytwórczego oznacza szybki ubytek miejsc pracy dla szeroko rozumianej klasy średniej. Taki charakter zmian na rynku pracy prowadzi niechybnie do polaryzacji społecznej, gdzie główna linia podziału oddziela pracujących bogatych od pracujących biednych [Sassen, 1991]. Efekt wywołany przez proces polaryzacji społecznej w miastach globalnych nazywany także bywa „nowym miejskim dualizmem”, a sam typ ośrodka zwany jest „miastem dualnym” [Castells, 1989].

W zasadzie zaraz po pojawieniu się w literaturze przedmiotu modeli polaryzacji społecznej w mieście dualnym/globalnym, zostały one poddane w wątpliwość. Uwagę zwracano na zbyt daleko posunięte uproszczenia odnośnie zachodzących zmian. Badania testujące hipotezę miasta globalnego, potwierdzając wzrost nierówności społecznych, wskazywały raczej na profesjonalizację struktury społeczno-zawodowej niż na polaryzację: absolutnemu i relatywnemu wzrostowi podlegała głównie góra hierarchii społecznej [Butler i inni, 2008]. Gwałtowny wzrost podziałów społecznych jest jednak faktem, ale zarówno w aspekcie społeczno-materialnym, jak i przestrzennym, naturę nowych nierówności lepiej oddaje termin „fragmentacja”, który zakłada rozpad społeczeństwa nie na dwie/trzy główne kategorie, lecz na wiele słabo połączonych ze sobą elementów.

Obecnie przyjmuje się, że intensywność i wzory przestrzenne nierówności społecznych w mieście uzależnione są od poziomu nierówności materialnych, a bardziej nierównomierna dystrybucja dochodów wiąże się zazwyczaj z wyższym poziomem segregacji [Marcinčzak, Gentile, 2023]. Jednakże wpływ nierówności dochodowych na poziom segregacji społecznej modyfikowany jest przez szereg czynników. Spośród głównych czynników (makro)strukturalnych wymienić należy przede wszystkim typ państwa dobrobytu, rodzaj systemu mieszkaniowego, a także poziom globalizacji gospodarki. Do czynników lokalnych należą profil funkcjonalny miasta, charakter zmian na rynku pracy wywołany restrukturyzacją gospodarki, zmiany demograficzne, rozwój rynku mieszkaniowego, ale też historia, kontekst instytucjonalny oraz położenie ośrodka w hierarchii osadniczej [Marcinčzak i in., 2015]. Ścieżka rozwoju miasta zatem współdeterminuje wpływ procesów, takich jak globalizacja oraz restrukturyzacja

gospodarki, na charakter zmian lokalnych. Unifikujące działanie procesu globalizacji nie wszędzie oznacza identyczne rezultaty, a jego ostateczny efekt w wybranej lokalizacji zależy od zastanej tam struktury społeczno-ekonomicznej i innych czynników instytucjonalnych.

W tym miejscu warto dodać, że wyniki badań empirycznych wydają się potwierdzać zasadność stosowania podejścia wieloczynnikowego w wyjaśnianiu wzorów segregacji społeczno-ekonomicznej w Europie [Musterd i in., 2017]. Dokładniej rzecz biorąc, miasta cechujące się wyższym poziomem nierówności dochodowych, globalizacji gospodarki, urynkowienia zasobów mieszkaniowych, a także bardziej liberalnym charakterem państwa dobrobytu – np. Londyn i Madryt – cechują się wyższym poziomem segregacji niż miasta położone w krajach o bardziej wyrównanym poziomie dochodów i z bardziej rozbudowanymi funkcjami państwa opiekuńczego (Amsterdam, Oslo, czy Sztokholm) [Marciniczak i in., 2016]. Gwałtowny wzrost poziomu segregacji społecznej spowodowany nagłym i zasadniczym wzrostem poziomu nierówności materialnych, a także liberalizacją gospodarki i urynkowaniem zasobów mieszkaniowych, dobrze ilustrują byłe miasta socjalistyczne [Marciniczak, Gentile, 2023].

Pomiar zjawiska segregacji

Rozwój badań nad segregacją nierozzerwalnie związany był z metodami pomiaru tego zjawiska przestrzennego. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że pomiar operacjonalizuje zjawisko segregacji [Grannis, 2002]. W pierwszej dekadzie XXI w. w użyciu było około 30 mierników segregacji, będących funkcją od dwóch do jedenastu zmiennych [Marciniczak, 2013]. Metody badawcze nad wzorami segregacji w sposób najbardziej podstawowy podzielić można na dwie grupy: 1) bazujące na (sumarycznych) indeksach segregacji; 2) stosujące inne metody pomiaru.

Pierwsze z podejść, bazujące na indeksach segregacji, sięga tradycjami do początków Szkoły Chicagowskiej. Szczególną cechą indeksów segregacji, których wyniki odczytywać można jako statystyki opisowe wzorów segregacji, jest ich *globalny* charakter – ich wyniki są jednolicebne i odnoszą się do poziomu segregacji w skali miasta lub regionu. Najlepszym przykładem jest stosowany od ponad 70 lat indeks braku podobieństwa (*dissimilarity index*) [Marciniczak, 2013]. Pomimo niewątpliwej zalety globalnego charakteru indeksów segregacji, jaką jest możliwość bezpośrednich porównań poziomu segregacji pomiędzy miastami, mierniki te poddane zostały krytyce. Do głównych słabości istniejących indeksów segregacji należy ich brak wrażliwości na geografie podziałów społecznych.

Drugie z podejść badawczych, szerzej rozwinięte w XXI w., skupia się na kwestii lokalnych wzorów koncentracji przestrzennej określonych grup ludności. Jedną z zaproponowanych metod są różne typologie jednostek przestrzennych, które można podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich opiera się na arbitralnie ustalonych typach

jednostek przestrzennych, a początków tego rodzaju badań można doszukać się już w pracach Charlesa Bootha [1897]. Współcześnie stosowanie takich typologii sąsiedztw do analizy lokalnych wzorów segregacji związane jest z badaniami nad segregacją rasową i etniczną w mieście lub regionie miejskim [Johnston i inni, 2007]. Zastosowanie znajdują w nich takie terminy, jak: sąsiedztwa gospodarzy (w przypadku zróżnicowań rasowych zwane „białymi”), enklawa etniczna, getto czy sąsiedztwa wymieszane etnicznie. Jednakże podobne typologie zaproponowane zostały także do analizy lokalnych wzorów segregacji społeczno-ekonomicznej [Marcinićzak i in., 2015]. Zaletą typologii z uprzednio zdefiniowanymi grupami sąsiedztw jest możliwość prowadzenia studiów porównawczych w czasie oraz pomiędzy miastami/regionami miejskimi. Do krytyki takiego podejścia zaliczyć należy arbitralne decyzje dotyczące wartości zmiennych, które stosuje się do wydzielenia typów sąsiedztw – np. najczęściej przyjmowaną wartością progową dla jednostek typu „sąsiedztwa gospodarzy” jest udział mniejszości etnicznych/rasowych mniejszy niż 20%.

Innym sposobem tworzenia typologii jednostek sąsiedzkich jest podejście oparte na rezultatach eksploracyjnej analizy danych z wykorzystaniem różnych metod statystycznych. Najczęściej stosowanymi metodami są analiza składowych głównych [Węclawowicz, 1988] lub analiza składowych głównych w połączeniu z analizą skupień (np. grupowanie hierarchiczne metodą Warda) [Marcinićzak, 2009]. Chociaż podejście to zdominowało badania nad strukturą społeczną miasta w latach 70. i 80. XX w., to z powodzeniem jest ono wykorzystywane we współczesnych badaniach nad ewolucją zróżnicowań społeczno-przestrzennych (*neighborhood change*) [Delmelle, 2016]. W odróżnieniu od typologii zaliczanych do pierwszej grupy, typologie będące wynikiem analizy danych, oprócz zmiennych dotyczących statusu społeczno-ekonomicznego mieszkańców czy ich pochodzenia etniczno-rasowego, wykorzystują także informacje o strukturze zasobów mieszkaniowych.

Oprócz wprowadzenia nowych metod pomiaru segregacji, dwie pierwsze dekady XXI w. cechowało pojawienie się nowych koncepcji dotyczących natury tego zjawiska. Obecnie przyjmuje się, że segregacja jest zjawiskiem ciągłym przestrzennie i występuje w wielu skalach przestrzennych, od poziomu gospodarstwa domowego do skali całej planety [Reardon i in., 2008]. Tym samym pomiar segregacji powinien uwzględnić ten fakt, i nie może być ograniczony do jednej skali przestrzennej, którą zazwyczaj jest skala sąsiedztwa (jednostki spisowej). Samo stosowanie jednostek spisowych (*census tracts*) do operacjonalizacji koncepcji sąsiedztwa, które dominowało w literaturze przedmiotu od lat 1940., zostało poddane krytyce. Problem związany z wykorzystaniem jednostek spisowych w badaniach nad segregacją wiąże się ze zróżnicowaną wielkością tych elementów podziału terytorialnego – jednostki spisowe są znacznie większe obszarowo na przedmieściach niż w centrum miasta. Ponadto najczęściej stosowane indeksy segregacji (ale także typologie) ignorują fakt interakcji pomiędzy mieszkańcami różnych sąsiedztw – przyjmuje się, że mieszkańcy danej jednostki przestrzennej wchodzą w interakcje tylko z ludnością zamieszkałą w tej samej jednostce. Założenie to jest naiwne i w związku z tym coraz większą

popularnością cieszy się zastosowanie „egocentrycznych sąsiedztw” (*bespoke/ego-centric neighborhoods*) [Petrovici i in., 2020]. „Egocentryczne sąsiedztwa”, to zazwyczaj okręgi o określonym promieniu, które tworzy się w oparciu o gęstą siatkę kwadratów (100×100 metrów lub mniej). Dla każdego pola siatki konstruuje się osobne „egocentryczne” sąsiedztwo, a granice tak utworzonych sąsiedztw zachodzą na siebie. Główną zaletą „egocentrycznych” sąsiedztw, oprócz bardziej realistycznych założeń dotyczących kontaktów społecznych, jest możliwość prowadzenia bezpośrednich badań porównawczych nad segregacją w skali krajowej i międzynarodowej [Marcinčzak i in., 2023]. Równie istotny jest fakt, że zastosowanie „egocentrycznych sąsiedztw” pozwala na badania nad segregacją rozumianą jako zjawisko, które występuje w wielu skalach przestrzennych (np. kwartał urbanistyczny, sąsiedztwo, osiedle, dzielnica, etc.). Wyniki najnowszych badań empirycznych nad wzorami i determinantami poziomu segregacji imigrantów w Europie wskazują na istotność stosowania podejścia wieloskalowego, w celu lepszego zrozumienia różnic w poziomach segregacji w miastach Europy [Marcinčzak i in., 2023]. Na podkreślenie zasługuje także fakt, że wnioski dotyczące różnic w poziomach segregacji pomiędzy krajami europejskimi uzależnione są od skali przestrzennej sąsiedztwa.

Badania nad rozwojem wzorów segregacji w skali globalnej (miasto) i lokalnej prowadzone są zazwyczaj w oparciu o wyniki spisów powszechnych, a więc pomiar zjawiska odbywa się raz na dziesięć lat. Wraz z postępem digitalizacji wyników archiwalnych spisów powszechnych możliwe stały się badania nad ewolucją wzorów segregacji przestrzennej w miastach i regionach miejskich. Dostęp do porównywalnych danych spisowych sięgających do lat 70. XX w. (lub wcześniej) przyczynił się do poszukiwania nowych metod do analizy zmian we wzorach segregacji. Odpowiedzią okazało się być zastosowanie analizy sekwencyjnej (*sequence analysis*), która umożliwia wgląd w trajektorie zmian sąsiedztw [Delmelle, 2016]. W olbrzymim skrócie, mająca swoje początki w badaniach nad DNA analiza sekwencyjna jest metodą przeznaczoną do opisu i wizualizacji sekwencji stanów uporządkowanych w czasie oraz klasyfikacji obserwacji na podstawie podobieństwa ich trajektorii rozwoju. Metoda ta, stosowana często w badaniach nad segregacją wraz z tradycyjną analizą skupień, pozwala na wyodrębnienie grup sąsiedztw o podobnych ścieżkach ewolucji w składzie społecznym i strukturze zasobów mieszkaniowych. Analiza sekwencyjna stosowana jest także w połączeniu z metodą drzewa regresji (*regression tree*), co pozwala na uchwycenie wpływu potencjalnie istotnych zmiennych na różnice w trajektoriach rozwoju sąsiedztw [Marcinčzak, Bernt, 2021].

Wyzwania i perspektywy

Rozwój badań nad zjawiskiem segregacji społecznej nabrał nowej dynamiki w XXI w. [Marciniczak, 2013], a niewątpliwy wpływ na to miał znaczny wzrost nierówności społecznych i materialnych w społeczeństwach kapitalistycznych [Piketty, 2013]. Biorąc pod uwagę, że wysoki poziom nierówności społecznych i segregacji ma negatywny wpływ na społeczeństwo i gospodarkę, działania mające na celu powstrzymanie dalszego pogłębiania podziałów społecznych, przede wszystkim w miastach, gdzie zjawisko to ma najsilniejszy charakter, stały się kwestią istotną społecznie i politycznie. Świadczą o tym m.in. programy i działania wynikające z nowego podejścia Unii Europejskiej, realizowane w ramach forum *Urban Agenda*. Tym samym w mojej opinii badania nad segregacją, a także nad innymi formami nierówności społeczno-przestrzennych z nią powiązanymi, są nie tylko istotne społecznie, ale także, z racji na przestrzenny charakter tych zjawisk, oferują nowe perspektywy badawcze dla geografów.

Pośród perspektyw wymienić należy szansę na zaangażowanie się geografów społeczno-ekonomicznych w istotny współcześnie nurt badań nad miastem i regionem, jakim jest kwestia nierówności społecznych i jej związek ze zmianami gospodarczymi (m.in. digitalizacją gospodarki) i klimatycznymi (m.in. przestrzenne nierówności w ekspozycji na zagrożenia środowiskowe). Wspomnieć należy także o tym, że pomiar zjawiska segregacji i analiza zmian w geografii segregacji wydają się nieodzowne w ewaluacji skuteczności działania władz publicznych, mających na celu powstrzymanie rozwoju podziałów społeczno-przestrzennych. Biorąc pod uwagę, że pomiar zjawiska segregacji najczęściej opiera się o materiał ze spisów powszechnych, wyzwaniem dla badaczy jest dostęp do danych, które umożliwiłyby pomiar zjawiska segregacji w sposób ciągły [Marciniczak, Bernt, 2021]. Wyłączne poleganie na materiałach spisowych, a więc analiza rozwoju zjawiska w odstępach dziesięcioletnich, w zasadzie nie zapewnia dokładnego wglądu w dynamikę zmian. W krajach, które nie zastąpiły spisów powszechnych regularnymi rejestrami ludności, rośnie potrzeba zdobycia nowych danych, które umożliwiają regularny i częsty pomiar nierówności społeczno-przestrzennych. Wyzwanie to w mojej opinii stwarza nowe perspektywy dla geografów społeczno-ekonomicznych, a przede wszystkim szansę na rozwój współpracy z geografami fizycznymi, przede wszystkim badaczami z dziedziny teledetekcji, ale także z ekspertami z dziedziny rozpoznawania obrazu. Dokładniej rzecz biorąc współpraca taka wydaje się być konieczna w celu stworzenia unikalnych zbiorów danych, które pozwalają w sposób pośredni dokładnie ustalić poziom dochodu w skali sąsiedztw – dobrym przykładem jest praca Gebru i innych [2017] z wykorzystaniem głębokich sieci neuronowych przewidujących wiele zmiennych społeczno-demograficznych na podstawie obrazów z *Google Street View*.

Zakończenie

Niniejszy rozdział miał na celu krótkie przedstawienie kwestii segregacji społecznej i wyzwań oraz perspektyw, jakie stoją przed geografami, którzy zajmują się tym zjawiskiem. Systematyczne badania nad segregacją społeczną trwają już od ponad stu lat, a zainteresowanie zjawiskiem przez badaczy i polityków wzrosło w XXI w. Fakt ten w zasadzie nie powinien dziwić, biorąc pod uwagę, że poziom nierówności społecznych i materialnych w XXI w. zbliża się do tego, jaki znamy z końca XIX w. [Piketty, 2013], gdy rozpoczęto dokładną analizę przestrzenną tego zjawiska z uwagi na skrajne różnice społeczne w warunkach zamieszkania w wielkich miastach przemysłowych. Obecnie przyjmuje się, że poziom segregacji i geografia tego zjawiska determinowane są nie tylko poprzez nierówności materialne, ale także przez szereg czynników natury instytucjonalnej, demograficznej i gospodarczej, jak również przez kontekst lokalny, a więc specyfikę danego miasta, odzwierciedlającą ścieżkę rozwoju ludnościowego, gospodarczego i przestrzennego.

Z uwagi na dynamikę zmian, jaką wywołują efekty współczesnych przemian społeczno-gospodarczych i klimatycznych – czasem tak nieprzewidywalnych jak fale gorąca w miastach, czy globalna pandemia i jej skutki – wskazują na palącą potrzebę posiadania danych, które umożliwią regularny i dokładny pomiar poziomu i wzorów podziałów społecznych w miastach i regionach miejskich. Z uwagi na fakt, że w wielu krajach istotne z punktu widzenia pomiaru zmienne gromadzone są głównie w ramach spisów powszechnych, przed badaczami stoi trudne wyzwanie, ale zarazem i ciekawa perspektywa, jaką jest stworzenie nowych informacji przestrzennych, które można wykorzystać do określenia cech społeczno-ekonomicznych ludności. Nowe informacje z analizy wielkich zbiorów danych pochodzących z serwisów społecznościowych wykorzystać można także do dalszego rozwoju badań nad segregacją w innych domenach życia codziennego, niż tylko miejsce zamieszkania (np. miejsca pracy, rozrywki, czy spędzania czasu wolnego). Dalszy rozwój nowatorskich badań nad zjawiskiem segregacji społecznej wymagać będzie podejścia interdyscyplinarnego oraz wykorzystania innowacyjnych metod badawczych i źródeł informacji w generowaniu istotnych danych o ludności w dobrej rozdzielczości przestrzennej.

Literatura

- Arbaci S., 2007, *Ethnic Segregation, Housing Systems and Welfare Regimes in Europe*. „International Journal of Housing Policy” nr 7(14): 401–433.
- Booth C., 1887, *The Inhabitants of Tower Hamlets (School Bard Division), their conditions and occupations*. „Journal of the Royal Statistical Society” nr 50(2): 326–39.

- Booth C., 1888, *Conditions and Occupations of the People in East London and Hackney*. „Journal of the Royal Statistical Society” nr 51(2): 276–331.
- Butler T., Hamnett C., Ramsed M., 2008, *Inward and Upward: Marking Out Social Class Change in London, 1981–2001*. „Urban Studies” nr 45(1): 67–88.
- Castells M., 1989, *The Informational City*. Blackwell, Oxford.
- Delmelle E. C., 2016, *Mapping the DNA of Urban Neighborhoods: Clustering Longitudinal Sequences of Neighborhood Socioeconomic Change*. „Annals of the American Association of Geographers” nr 106(1): 36–56.
- Engels F., 1973, *The condition of the working class in England*. Progress Publishers, Moscow.
- Esping-Andersen G., 1990, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press, Cambridge.
- Gebu T., Krause J., Wang Y., Chen D., Dengb J., Lieberman Aidenc E., Fei-Fei L., 2017, *Using deep learning and Google Street View to estimate the demographic makeup of neighborhoods across the United States*. „PNAS” nr 114(50): 13108–13113.
- Grannis R., 2002, *Discussion: Segregation indices and their functional inputs*. „Sociological Methodology” nr 32: 69–84.
- Harvey D., 1973, *Social Justice and the City*. The University of Georgia Press, Athens.
- Jahn J. A., Schmid C. F., Schrag I. C., 1948, *The measurement of ecological segregation*. „American Sociological Review” nr 27(3): 293–303.
- Johnston R. J., Poulsen M., Forrest J., 2007, *The geography of ethnic residential segregation: A comparative study of five countries*. „Annals of the Association of American Geographers” nr 97(4), 713–738.
- Marcinićzak S., 2009, *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej Łodzi w latach 1988–2005*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Marcinićzak S., 2013, *Segregacja społeczna w mieście postsocjalistycznym. Bukareszt, Warszawa, Tallin na początku XXI wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Marcinićzak S., Tammaru T., Novák J., Gentile M., Kovács Z., Temelová J., Szabó B., 2015, *Patterns of Socioeconomic Segregation in the Capital Cities of Fast-Track Reforming*. „Annals of the Association of American Geographers” nr 105(1): 183–202.
- Marcinićzak S., Musterd S., Van Ham M., Tammaru T., 2016, *Inequality and Rising Levels of socio-Economic Segregation. Lessons from a pan European comparative Study*, [w:] Tammaru T., Marcinićzak S., Van Ham M., Musterd S. (red.), *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities: East Meets West*. Routledge, London, New York: 358–382.
- Marcinićzak S., Bernt M., 2021, *Immigration, segregation and neighborhood change in Berlin*. „Cities” nr 119: 103417.
- Marcinićzak S., Gentile M., 2023, *A window into the European city: exploring socioeconomic residential segregation in urban Poland*. „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie” nr 114(3): 252–266.
- Marcinićzak S., Mooses V., Strömgren M., Tammaru T., 2023, *A comparative study of immigrant-native segregation at multiple spatial scales in urban Europe*. „Journal of Ethnic and Migration Studies” nr 49(1): 43–65.
- Musterd S., Marcinićzak S., Van Ham M., Tammaru T., 2017, *Socioeconomic Segregation in European Capital Cities. Increasing Separation Between Poor and Rich*. „Urban Geography” nr 38: 1062–1083.
- Nightingale C. H., 2012, *Segregation: a global history of divided city*. University of Chicago Press, Chicago.

- Park R. E., Burgess E. W., McKenzie R. D. (red.), 1925, *The city*. Chicago University Press, Chicago.
- Petrović A., Manley D., van Ham M., 2020, *Freedom from the tyranny of neighbourhood: Rethinking sociospatial context effects*. „Progress in Human Geography” nr 44(6): 1103–1123.
- Piketty T., 2013, *Kapitał w XXI wieku*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Reardon S.F., Matthews S.A., O’Sullivan D., Lee B., Firebaugh G., Farrell C.D., Bischoff K., 2008, *The geographic scale of Metropolitan racial segregation*. „Demography” nr 45: 489–514.
- Rossi P. H., 1955, *Why Families Move: A Study in the Social Psychology of Urban Residential Mobility*. Free Press, Glencoe.
- Sassen S., 1991, *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, Princeton.
- Schelling T.C., 1978, *Micromotives and Macrobehavior*. W. W. Norton & Co, New York.
- Węclawowicz G., 1988, *Struktury społeczno-przestrzenne w miastach Polski*. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- van Kempen R., Murie A., 2009, *The New Divided City: Changing Patterns in European Cities*. „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie” nr 100(4): 377–398.